

Halil, saray dışında şöhret kazanamamışlardır! Fakat bu, onların ne san'at kıymetlerine, ne de liyakatlerine ait bir noksan değildir.

Ölümünden birkaç sene evvel Beşiktaşta evinde ziyaret ettiğim, ondan sonra da karşılaştıkça sohbetinden zevk aldığım Kolağası Halil'in hatırasını saygı ile anıyorum.

Refik Ahmet SEVENGİL

Anadolu Türk tarihi menbâlarından:

Süryânî Mikâil vakayinamesi

Anadolu Türk tarihinin Osmanlılardan evvelki devri yazılmamıştır: Bunun başlıca sebepleri Osmanlı idaresi devrinde **Osman Gazi**'den evvelki devirlerin kasten ihmal edilmiş olması ve Meşrutiyetten itibaren de Türkiye tarihinden ziyade umumî Türk tarihine ehemmiyet verilmesidir. Bu vaziyet, Anadolu Türk tarihinin tedvinini temin edecek eski Türk, Arap, Acem, Bizans, Süryânî, Ermeni, Lâtin, Gürcü ve muahhar Avrupa vesikalarının şimdiye kadar tercüme ve neşredilmemiş olması gibi çok acınacak bir netice hasıl etmiştir. Ömrünü millî tarihimizin bu devrini yazmaya ve bu mühim devre ait vesikaların cem'ile tercümesine hasretmiş olan baş muharririmiz İsmail Hami Danişmend, Türk kültürünün bu büyük boşluğunu elinden geldiği kadar doldurmaya hizmet etmek emelile muhtelif dillerden tercüme ettiği menbaların en mühimlerini mecmuamızda tedricen neşre karar vermiştir.

Türkiye tarihi, Osmanlıların asırlarca telkin ettiği gibi **Osman Gazi**'den değil, Milâdın on birinci asrında Anadolu'nun Oğuz Türk orduları tarafından fethile başlar. O zamandan Cumhuriyetin ilânına kadar bu Oğuz Devletinin başında büyük, küçük muhtelif hanedanlar teselsül etmiş ve birbirinden farklı muhtelif medeniyet devirleri geçmiştir. Bunları anlamak için Anadolu'nun fethinden Osmanlıların zuhuruna kadar geçen ve henüz tarihi yazılmamış olan şanlı devrin menbalarını mukayeseli bir surette tetkik etmek lâzımdır. Anadolu Türk tarihinin o devri, ancak işte böyle bir mukayese ile tedvin edilebilir; fakat bu mukayeseli tetkiki temin için de, her şeyden evvel bir kere vesikaların neşri lâzımdır. Biz, bugün işte bu hayırlı işe başlıyoruz.

Yukarda da söylediğimiz gibi, neşredebileceğimiz menbalar, muhtelif devirlerle muhtelif dillerde yazılmış vesikalardır. Bunlar, yazıldıkları lisanlar itibarile şöyle bir tertip alabilir:

70-8

TÜRKÇE — (1): Yazıcı Zade Ali Efendinin **Tevarih-i Al-i Selçuk**'u: Bu eser müsteşrik Houtsma tarafından **Leyden**'de neşredilen Selçukî vesikalarının üçüncü cildi olarak eski harflerle basılmışsa da, bu matbu nüshaya çok eksiktir; (2): Tokat'lı Hasan İbni Ali'nin **Dânişmendnamesi**; (3): Âli Çelebi'nin **Mirkat-ül-cihad**'ı; (4): Şikârî'nin **Karaman Tarihi**; (5): Anadolu ahilerinin meslek ve teşkilâtlarına ait **Fütüvvetname** nüshaları.

Süryânîce — **Mikâil** ve **Ebülferec** vakayinameleri.

Ermenice — Rahip **Urfa**'lı **Matthieu** vakayinamesi.

Arapça — **İbnül'esir**'in **Kitab-ül-kâmil Fittarih** ismindeki büyük vakayinamesinin Anadolu Türk tarihine ait kısımları.

Acemce — **İbni Bibi**'nin **El-evamir-ül Alâiyye fil'umur-il alâniyye** ismindeki selçuknâmesi; (2): **Aksarayî Tezkere**'si; (3) Niğde'li **Kadı Ahmed**'in **Camiüttevarih**'i vesaire gibi Selçuknamelerle Esterâbâdi'nin **Bezm-ü rezm** ismindeki **Kadı Burhanüddin Tarihi**.

Lâtinçe — Fransızca tercümelerinden nakledilmek suretile **Albert d'Aix** ile **Guillaume de Tyr**'in **Ehli-salip** tarihleri ve «**Gesta**» ismindeki anonim eser.

Yunanca — İngilizce ve Fransızca tercümelerinden nakledilmek suretile Bizans prenseslerinden **Anna Komninou**'nun **Aleksiyad** ismindeki tarihi.

Fransızca — (1): **Charles Lebeau**'nun **Histoire du Bas-Empire** ismindeki büyük Birans tarihi; (2): **Max van Berchem**'in **Inscriptions des Danichmendites** ismindeki eseri; (3): **Casanova**'nın **Numismatique des Danichmendites** ismindeki eseri; (4): **J. Laurent**'in **Byzance et les Turcs Seldjucides** ismindeki eseri; (5): **Ferdinand Chalandon**'un **Les Comnène** ismindeki iki cilt eseri.

En mühim menbalardan seçtiğimiz bu eserler, pek büyük bir yekûn tutuyor: Tabii ayda bir çıkan bir mecmuada bunların hepsini tam olarak neşretmek çok uzun sürer; zaten bizim maksadımız yalnız Anadolu Türk tarihine ait vesikaların neşrine inhisar ettiğinden muhtelif ecnebi menbalarının sırf Anadolu Türklüğüne ait kısımlarını neşretmekle iktifa edeceğiz. Fakat Dânişmendname, Selçukname ve Karaman Tarihi gibi doğrudan doğruya bu mevzua ait eserler tabii tarı olarak neşredilecektir. Şu noktayı da tasrih edelim ki, umumî tarihlerin netice itibarile Anadolu Türklüğünü alâkadar eden bahisleri de ihmal edilmeyecektir.

Türkiye tarihinin birinci devri, ancak işte bu ana menbalarla tenvir edilebilir.

Metinlerin icabeden noktalarını şerh ve izah için konulan haşiyeler kâmil İsmail Hami Danişmend'indir: Müelliflere ait tahşiyelerde ise onların kendi imzaları bulunacaktır.

Biz, yukarda gözden geçirdiğimiz menbaları, telif tarihlerine göre veya hut lisan grupları itibarile sıralı olarak neşredebildik: Fakat ehemmiyet dere-

celeri itibarile neşretmeyi tercih ettiğimiz için, **Süryânî Mikâil** vakayinamesinden başlamayı daha munasip gördük.

Süryânî Mikâil (Michel le Syrien), Antakya Ya'kubî patriklerinin sıra itibarile yüzüncüsüdür. Aynı ismi taşıyan diğer patriklerden tefrik için buna **Le grand** — büyük ve **L'Ancien** — eski lâkapları da verilir. Vefatı Milâdın 1 Teşrinievvel 1200 tarihindedir. Yetmiş yaşında ölmüş ve otuz üç sene patriklik makamında bulunmuş olduğuna göre, Milâdın 1127 tarihinde doğup 1167 tarihinde kırk yaşında iken patrik intihap edilmiş demektir. Bu vaziyete nazaran, Süryânî Mikâil'ir yaşadığı devir, Anadolu'da Dânişmendî'lerin inkıraz buldukları, Selçukî'lerin bütün Anadolu hâkimiyetini elde ettikleri ve bilhassa bu iki ailenin Orta Anadolu'da hegemonya muharebeleri yaptıkları devirdir. Anadolu Selçukîlerinin bu kat'i ve nihai hâkimiyetlerini temin eden hükümdar, **İkinci Kılıç Arslan**'dır: Bu Selçukî sultanı, Antakya patriği **Süryânî Mikâil**'in şahsî dostu olduğundan, o âlim patriğin bizzat izah ettiği veçhile, **İkinci Kılıç Arslan** Dânişmendî Devletine nihayet verip Malatya'ya girdikten sonra onu Antakya'dan Malatya'ya davet etmiş ve şehir haricinden karşılayıp uzun zaman sarayında misafir ederek kendisile dinî mübahaselerde bulunmuştur! İşte bu suretle tarihi yazanla yapan bir araya gelmiş demektir! Bu vaziyete göre **Süryânî Mikâil**'in Anadolu Türk tarihî bakımından ehemmiyeti, bilhassa Dânişmendî'ler ve Selçukî'lerle muasırlığında ve Selçukî tarihinin en mühim devrinde saltanat süren **İkinci Kılıç Arslan**'la dostluğundadır. Bu dostluk sayesinde vakayinamesine kendi zamanında geçen vak'aları kahramanlarından dinliyerek kaydetmiş demektir! Böyle bir mazhariyetten başka, patriklik tahtı gibi çok mühim bir ruhanî mevki işgal etmesi de vakayî ve hâdisat hakkında en mükemmel mâlûmat ve istihbarata istinat edebilmesini temin ediyordu. İşte bu vaziyetinden dolayı Süryânî Mikâil o zamanki Anadolu vukuatı hakkında mehzaz göstermek ihtiyacında bulunan müverrihlerden değildi: Onun mehzazları zamanla mekân ve helki de kısmen **İkinci Kılıç Arslan**'dı.

Bununla beraber gerek müverrihin, gerek tarihinin bir takım zayıf noktaları da yok değildir: Her şeyden evvel **Mikâil** bir hristiyan ve bilhassa bir patrik olmak itibarile hâdisatı hep kendi dinî hissiyat ve ihtirasatı bakımından muhakeme etmiş ve o devrin müslüman-hristiyan husumetinin tesiri altında kalmıştır; bir çok hâdiseleri **Kitab-ı Mukaddes** âyetleri ve tefsirleriyle izaha kalkışması iste bundan dolayıdır: Meselâ üçüncü cildinde ilk defa olarak türklerden bahse başlarken, Türk istilâsını **Hazkıyal** kitabı vesaire gibi İsrail menbalarında çoktan ihbar edilmiş bir hâdisi şeklinde göstermek için uzun uzadıya müfessirlik etmektedir! Tabii biz bu lüzumsuz tefsir bahsini tercüme-ye hacet görmedik. **Mikâil**'in bu dinî taassubu onu bazan Türkler aleyhindeki efsanevi düşman menkulâtını birer hakikat şeklinde izah ve tafsil edecek de-
recelere bile düşürmüştür.

Maamafih, Şarkla Garbin kendisile muasır bir çok müslüman ve bütün hristiyan müverrihlerinden daha vâsi bir fikir hürriyetine malik olduğu da

inkâr edilemez. Bundan başka **Mikâil**'in Antakya'da, yani o zamanki Anadolu'nun siyasî hududu haricinde yaşamış olması da kendisi ve tarihi için bir zaaf sebebi sayılabilir; çünkü bu vaziyette Anadolu vakayinamesi harice nasıl ak-sediyorsa o şekilde kaydettiği muhakkaktır. Bir de muasır olmadığı şahsiyetler hakkında yalnız mevcut rivayetleri tesbit etmiş olmak itibarile, bazı hükümdarların isimleriyle unvanlarında ve bunların birbirile olan karabet ve münasebetlerinde bir takım karışıklıklar göstermiştir. Bazı sene yanlışlıkları da vardır. Fakat bunların yazma nüshalar çoğaldıkça cahil müstensihler tarafından yapılmış olması da muhtemeldir. Böyle bir vaziyette en doğru hareket, **Süryânî Mikâil** vakayinamesinin aşağıda bahsedeceğimiz ermenice tercümesini Süryânî nüshasile karşılaştırmaktır. Zaten her iki nüshanın ihtiva ettiği tafsilât bir çok noktalarda birbirini ikmal ettiğinden, bugün neşrine başladığımız tercüme, iste böyle mukayeseli bir tercümedir.

Milâdın 1721 tarihinde, Osmanlı hükümdarı **Üçüncü Ahmed** devrinde ve **Doktor Jean**'in ermeni Patrikliği zamanında **Kirkor** isminde bir ermeni papazı **Mikâil**'in meşhur vakayinamesini **Süryânî kadim** dilinden ermeniceye tercüme etmiştir. Rahip **Kirkor** bu tercümesini İstanbul'da yapmış ve o zaman kullanılan Türk kâğıtları üzerine çift sütun olarak yazmıştır. Bugün bu yegâne ermenice nüsha, Paris'te **Millî Kütüphane — Bibliothèque Nationale**'in yazma eserler kısmında ve 96 numaradadır. Fransızca ilk tercümesi, 1869 tarihinde işte bu ermenice nüshadan yapılmıştır; yapan da, Urfalı **Mathieu** vesaire gibi bir çok Ermeni müverrihlerinin mütercim ve şârihi olan meşhur müsteşrik **Edouard Dulaurier**'dir. **Mikâil**'in bu ilk tercümesi, **Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**'in neşrettiği **Ehlişalip müverrihleri Mecmuası**—**Recueil des historiens des Croisades**'in Ermeni vesaiki kısmının birinci cildinde 509 uncu sahifede başlamaktadır; fakat **Dulaurier** bu eserin hepsini değil, yalnız Ehlişalibe ait kısımlarını tercüme etmiş ve eserine **Extrait de la chronique de Michel le Syrien** ismini koymuştur. Asıl Süryânî nüshasının tam tercümesi bu ilk teşebbüsten 36 sene sonra, 1905 tarihinde aynı Akademinin himaye ve teşvikile ilk defa olarak **J. B. Chabot** tarafından yapılmış ve Süryânî metinle karşılıklı olarak üç büyük cilt halinde neşredilmiştir: Piyasada mevcudu kalmıyan bu kıymetli tercümenin fransızca ismi **Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche** şeklindedir.

Yukarda da söylediğimiz gibi, müstensihlerin bazı noktaları ihtimal atlamış olmalarından dolayı, Ermeni ve Süryânî nüshaları arasında bir takım farklar vardır. Bizim tercümemizde bu tehâlüflerle eksiklikler, o iki nüshanın karşılaştırılmasile mümkün olduğu kadar telâfi edilmiştir. Bununla beraber, **Mikâil**'de görülen malûmatın başka menbalarla da karşılaştırılması lâzımdır.

Bir de Süryânî takvimi meselesi vardır: Bu takvimin birinci senesi, büyük İskender'in ümerasından birinci **Selefkus — Séleucus**'un Suriye'de saltanat kurduğu tarihten, yani Milâttan evvel 312 senesinden başladığı için, fransızlar buna **Ere des Séleucides** ismini de verirler. **Mikâil** hep bu takvim tarihlerini

kullanır. Ermenice nüshada görülen ve tamamen yanlış olan Ermeni takvimine ait seneler, her halde Ermeni mütercimmin yaptığı yanlış ilâveler olmalı ve binaenaleyh bunlar nazarı itibara alınmamalıdır. Süryânî takviminin Milâdiye tahvilinde ise, **Chabot** bir hasiyesinde **310** tarhetmek lâzımgeldiğinden bahsediyor; fakat **Selefkus**'un saltanatı bu tarihten iki sene evvel kurulduğuna göre, bu adedin her halde **312** olması lâzımgelir: Bu ikinci hesap daha doğrudur.

Son söz olarak şu noktayı bir kere daha tasrih edelim ki, **Süryânî Mikâil vakayinamesi** Anadolu Türk tarihinin ilk devirlerine ait menbaların en mühimlerinden ve belki de en mühimlidir: Bugün neşrine başladığımız mukayeseli türkçe tercüme, işte bu fevkalâde mühim eserin Anadolu Türklüğüne ve bununla alakadar bahislere ait kısımlarıdır. Bu bahisler, üçüncü cildin ikinci fasikülünden başlıyor. Bu nüshamızda nesretmekte olduğumuz ilk fasıl, Türk ırkı hakkında Süryânî Mikâil'in umumî malûmatına aittir: Anadolu vakayine gelecek nüshamızdaki fasıldan itibaren başlamaktadır.

CİLT 3 — FASİKÜL 2 — SAHİFE 149

ON DÖRDÜNCÜ BAB

BİRİNCİ FASIL

Türkler bu devirde (1) saltanat sürmiye ve şehirlerle ölkeleri zaptetmeye başladıklarından, biz bu on dördüncü babı onlara tahiss ediyor ve aleh-sulfasillara ayırıyoruz. İşte bundan dolayı birinci fasıl (Türkaye) yahut (Türkâye) karminin hangi kavim olduğunu ve bunların vaktile hangi ölkede oturduklarını anlatır.

Türkaye yahut Türkâye kavmi (2) Yâfes nesline mensuptur; çünkü bunların nesepleri **Me'cüc**'dan gelir, ve, büyük **Musa**'nın kaydı veçhile **Me'cüc**, **Yafes İbni Nuh**'un oğludur (3). Şimalisarki kavalisinde sâkin olan büyük ve

(1) İranda Sultan Tugrul Beyin büyük Selçukî Devletini kurduğu devir: Milâdi 1030.

(2) Türk isminin Süryânî dilinde muharref şekilleri: Bu isim çinliler **Tu-Kiyu**, **Tu-Kiyue**, **Tü-Kiyüe**, **Tu-Kiyuey** ve **T'u-Kiyue** şekillerinde tabrif etmiş oldukları gibi, Yunanlılar **Türki** ve Lâtinler de **Turcae** şekillerine sokmuşlardır; Araplar müfret şeklini doğru telâffuz ettikleri halde cemîi şeklini **Etrâk** tahrifine uğrattılar. Yahudilerin kullandıkları **Togarma** şekli ise Tevrat ensabına ait bir ismin Türklere izafesinden mütevellittir. Türk isminin Milâttan sonra beşinci asırda ilk defa olarak Çin müverrihleri tarafından kullanıldığı umumî bir kanaat halinde ise de, Fransız müsteşriklerinden **Girard de Rialle**'in **Mémoire sur l'Asie Centrale** isimindeki eserinin 1875 Paris tab'ının 37 ncî sahifesinde de tasrih edildiği veçhile, bu isim **Pline** ve **Pomponius Méla** gibi birinci asır Lâtin müellifleri tarafından da **Turcae** şeklinde tesbit edilmiştir: Yalnız bu şekil bile Çinlilerin **Tu-Kiyu** şeklinden beş asır daha eskidir.

(3) Türklerin **Ye'cüc** ve **Me'cüc** nesline izafesi hakkında: «**Türklerle Hind-Avrupalıların Menşe Birliği**», İsmail Hami Danişmend, c 1, s 85-88, 127-136 ve 162-163.

zükudret millet işte bunun neslinden gelmiş ve yer yüzüne yayılmıştır (4).

Türklerin ilk istilâları hangi tarihte ve hangi hükümdar devrinde vukua geldiği mukaddes kitaplarda musarrahtır: Bu istilâ, Milâttan 510 sene evveldir, işte o devirden şimdiki ikinci istilâ devrine kadar başka bir akın daha yaptıkları hakkında hiç bir kayıt yoktur.

Jean d'Asie = **Asyalı Jan**'ın kitabında bunların bahsi geçer; **Jan** der ki: «**Roma imparatoru (Justinus) (5) saltanatının yedinci senesinde bu imparator Türk milletine elçiler gönderdi. Bu elçiler üç senede gidip geldiler (6): Bunlar, Türklerin sayılamıyacak kadar kalabalık olduğundan, nüfus itibarile çekirge ve bakla kurdunu andırdıklarından bahsettiler. Dokuz kralları vardı. Türk krallarından biri Bizanslıların geldiğini görünce ağladı; neden müteessir olduğu sorulunca da, şu cevabı verdi: «Atalarımızdan öğrendiğimize göre garp hükümdarlarının elçileri memleketimize geldikleri zaman, bizim bütün dünyayı istilâ ve altüst edeceğimiz zamana tesadüf edecekmiş.»**

Perslerin **Sâsâniler** denilen son hanedanlarının saltanatı nihayet bulduğu sırada son Pers imparatoru **Yezdegerd'in Tayyâyê** = **Tayyâye**'ler (1) tarafından mağlûp edildikten sonra **Türkaye**'lerin (Türklerin) **Merv** ismindeki şehrinde saklanmış olduğu değirmende bir Türk tarafından öldürülmesi münasebetile de Türklerden bahsedilmektedir.

Tell Mahre'li **Diyonisyus**'un ikinci kitabının **Amorium** (8) şehrine ait faslında İranlılardan sonra saltanat süren Arapların devri izah edilirken **Tayyâyê**'ler kralı **Ebu İshak** (9) bu şehre karşı hareket ettiği zaman muharebe-

(4) Burada müellif dini taassubuna tâbi olarak mukaddes kitaplara müstenit bir takım esassız istişhad ve mütalealarda bulunmaktadır; mukaddemede söylediğimiz veçhile lüzumsuzluktan dolayı biz bunları tayyettik.

(5) Bizans İmparatoru İkinci Justinus = **Justinus**: Justinien'in yeğeni ve halefidir: Milâdın 565 tarihinden 578 tarihine kadar 13 sene saltanat sürmüştür.

(6) Bizans imparatorlarıyla Gök Türk hakanları arasında müteaddit seferat heyetleri teati edilmiştir: Bizanslılarla Türkler arasındaki bu ilk siyasi münasebetler hakkında **Henri Cordier**'nin 1924 te Paris'te neşredilen **Turks et Byzance** isimindeki eserine müracaat edilmelidir. Burada bahsedilen seferat heyeti, Bizanslıların **Silzivilos** ve **Dizavulos**, Çinlilerin **Se-tiye-mi**, İranlıların **Sincibâ** ve Avrupalıların da **Dizabul** ve **Silzibul** dedikleri garbi Tukyü hakanı **İstemi Han**'ın 568 de gönderdiği seferat heyetine mukabil İmparatorun **Kilikyalı Zemark** riyasetinde yolladığı heyettir.

(7) Süryânilerin **Araplar**'a verdikleri isim: Bu tesmiye, meşhur Arap aşiretlerinden **Beni Tayy** kabilesinin isminden alındığına göre **Tayyâyê** kelimesi, **Tay** aşiretine mensup olanlar, **Taylılar** manasına gelir: Bir aşiret isminin bütün bir kavme teşmili bu kabilenin şöhretinden mütevellittir. Şarkta cömertliğile meşhur **Hâtem-i Tâi** de işte bu aşirettendir.

(8) **Amorium** yahut **Amorium** şehri, Anadolu'nun Eskişehir vilâyetinde **Sivrihisar** kazasının **Hacı Hamza** yahut **Hamza Hacı** ismindeki köyünün dört, beş kilometre cennubunda eskiden çok mamur bir şehirdir: Bu şehre bir zaman **Vipsania** ismi de verilmiştir. Araplar **Amorium** ismini **Amuriyye** şekline sokmuşlardır: **Sivrihisar**'ın cenup istikametine düşen bu noktaya şimdi **Asarköy** denir.

(9) Abbâsî halifelerinin sekizinci ve meşhur **Harunürreşid**'in oğlu olan **El-Mo'tasim-billâh Ebu İshak Mohammed**: Milâdın 833 tarihinden 842 tarihine kadar dokuz sene hilâfet makamında bulunmuş ve 837 tarihinde yaptığı Anadolu seferinde türklere istinaden **Amuriyye**'yi zaptetmiştir.

lerde dört bin Türk istihdam etmiş olduğundan bahsedilir.

İKİNCİ FASIL

Türklerin ahlâk ve âdetleri

Ye'cuc ve Me'cuc'lardan ibaret olan bu Türklerin oturdukları muntaka şimalişarkîdedir. Biz, bunu yalnız peygamberlerin ihbaratından değil, hem bizlerin, hem atalarımızın gördüklerimizle işittiklerimizden öğrendik (10): Türkler işte bu muntakadan kalkıp çıkmışlar ve mütemadiyen çıkmaktadırlar. Bu muntaka, şarkın müntehasından, yani güneşin doğduğu noktadan garp havalisi civarında şimal istikametinin müntehalına kadar tulünün azamî derecesinde imtidat eder; arzı itibarile de insanla meskûn yerlerin gene şimal müntehalını bulur (11). Rivayete nazaran bu muntaka aşılmaz dağlarla muhat olduğundan, içerde bulunanların dışarı ve dışarda bulunanların da içeri girebilmeleri için yalnız iki yerde kapıya benzer methalleri vardır: Bunların biri şark havalisinde, İran'ın ötesindedir (12); öteki de şimalde, İberya'nın iç tarafındadır (13). İşte bu ikincisinde istihkâmlar vardır: Rivayete nazaran içerideki milletlerin dışarı çıkmalarına mani olmak üzere Makedonyalı Büyük İskender'in emrile yapılmış olan kapı işte budur. Bugün bu kapı Arapların elindedir. Şarkta bulunduğundan bahsettiğimiz diğer kapı iki günde geçilen dar bir geçit şeklindedir; bu geçidin nihayetinde de kaleler kurulmuştur: Bunlara yerleştirilen muhafızlar o büyük milleti dışarı çıkmaktan meneder (14).

Çok eski ve iptidai devirlerde bu muhafızları şark hükümdarları ikame ederlerdi: Fakat onlardan sonra saltanat sürmiye başlıyan Arapların idaresinde, bu kapıyı, yerlerinden kalkıp dışarı çıkmış ve **Merv** havalisine yerleşmiş olan Türkler bizzat muhafaza etmiye başladılar. Bu vaziyet, bir çok tarih kitaplarının sarahatile sabittir. Bu eserlerin en başında, Roma imparatoru **Tiberius**'un (15) Türk hakanına elçiler gönderdiğinden bahseden kitap gelir. Hakan, Romalıların Perslere tâbi olup olmadığını sordu. Elçiler tâbi olmadıklarını, bilâkis Perslerin bir çok defalar Roma idaresine girmiş olduklarını söylediler ve hattâ Roma İmparatoru **Trayanus**'un Pers ülkesinde heykelini diktirip Persleri kendi heykeline tapmak mecburiyetinde bırakacak kadar hâkimiyette ileri gittiğinden bahsettiler. Türk hakanı bunları işitince, Türkleri aldatmış olduklarından dolayı bütün Persleri **Merv**'den koğdu. Fazla olarak,

(10) Süryânî Mikâil böyle söylemekle bu hususta Şark efsanelerile İsrailiyattan başka bir esasa istinat etmemekte olduğunu itiraf etmiş oluyor.

(11) Her halde bu muntakanın Siberya olması lâzımgelir.

(12) Belh kapısı, (Chabot).

(13) Kafkasya'daki Derbend geçidi. (Chabot).— Türkler buna **Demirkapı**, araplar **Bâbü'l-ebvab**—**Kapılar kapısı** derler. **Hunlar kapısı** ve **Çor kapısı** gibi isimlerle de anılmıştır.

(14) **Sed** ve **kapı** isimleriyle anılan muhtelif geçitler hakkında müracaat: İsmail Hâmi Dânişmend, «**Türklerle Hind-Avrupalıların Menşe Birliği**», c 1, s 113-120.

(15) Romanın ikinci imparatoru **Tiberyus**: Milâdın 14-37' seneleri arasında saltanat sürmüştür.

başka bir sefer de İranlı **Sapor**—**Şapur**, **Dârâ**'nın payitahtını yağma ve tahrip ettiği zaman, esirler içinden seçtiği bazı genç kızları Türk hakanına gönderdi: Fakat bu kızlar Merv havalisine geldikleri zaman kendilerini bir nehre attılar. İşte gerek bunlar ve gerekse bu kabil bir takım hâdiseler Türk milletinden bir kısmın eskiden oturdukları dahili muntakadan, yani **Yeryüzünün memeleri** denilen dağların içindeki sahadan daha o zaman çıkmış olduğunu göstermektedir.— Memleket hakkında bu kadar izahat kâfidir. Türklerin ahlâk ve âdetlerindeki barbarlıkla vahşilik hakkındaki rivayetlere nazaran (16), memleketleri olan dahili muntakada gıdalarını tefrik ve intihap hususunda hiç bir kaideleri yoktur: Yerde sürünen bütün mahlûkları, hayvanları, vahşi canavarları, yılanları, böcekleri ve kuşları yerler; lâşeleri yerler. Yavruleyen dişilerin karnından çıkan uzvi maddeleri yerler; hattâ ölmüş insanların etlerini bile yerler (17). Eğer içlerine kendilerinden birini kılavuz olarak almamış bir cenabi gelecek olursa, vücudünü [kargılar yahut oklarla] bir yandan bir yana delip ölüsünü yerler. Türkler hakkında gerek bunları, gerek bu kabilden daha bir takım şeyleri o civarda bulunan ve geçit kapısını muhafaza eden İberler rivayet etmektedir (18).

Türklerin bir takım meziyetleri vardır. Yalancılık ve sahtekârlıktan münezze, özleri, sözleri doğru, temiz yürekli adamlardır. Hayatlarını tanzim itibarile basiretli, becerikli insanlardır. Gayri meşru münasebetlerden içtinap ederler; Türkler arasında zina vak'aları enderdir (19): Çünkü onları iki üç kere evlenmekten, taaddüdü zevectattan menedecek bir kanunları yoktur. Ne ilmi malûmatları, ne dini ilimleri vardır (20); ne **Musa**, ne diğer bir peygamber.

(16) Türkler aleyhindeki barbarlık ve vahşilik itiralarını Süryânî Mikâil Türk düşmanlarının efsanevî rivayetlerine atfen kaydettiğini burada itiraf etmektedir: Tabii onun bunları kaydetmesi, kristiyanlık taassubuna uygun gelmesindedir; fakat biraz aşağıda Türk ahlâkını methetmesi de bu âmiyane düşman hurafelerine rağmen hakikati inkâr edemeyecek kadar bitaraf kalabilmesiyle izah edilebilir.

(17) Memleketleri Türk istilâsına uğramış bir çok yabancı milletler, milli kin ve gayzlarını Türkler aleyhine hurafeler ve iftiralarla teskin etmekten başka çare bulamamışlardır: Arapların, Acemlerin, Avrupalıların Türkler aleyhine yamyamlık vesaire gibi bir çok iftiraları vardır. Bu iftiralar hakkında müracaat: İsmail Hâmi Dânişmend, «**Türklerle Hind-Avrupalıların menşe birliği**», c 1, «**Kur'ana göre Türk Tipi**» faslı, s 126-127. Macar âlimlerinden **Alexandre Eckhardt**, eski Avrupa müclliflerinin Türklerden sonra Macarları da yamyamlıkla itham ettiklerinden bahsetmektedir: **Körösî Csoma-Archivum**, 1932 nüshası, s. 427).

(18) İberler «**Les ibères**» yahut İberyalılar, cenubi Kafkasya'daki gürcülerdir. Bizanslılar, **Ortodoks** mezhebinde bulunan ermenilere de bu ismi vermişlerdir. Şu halde **Süryânî Mikâil** burada bahsettiği düşman hurafelerini Ermeni ve Gürcü menkulâtına izafe ediyor demektir.

(19) Yamyamlık ve barbarlık isnadlarını Gürcü ve Ermeni menkulâtına izafe eden **Yâkubî** patriği, türklerin bu hurafeleri nakzeden temiz ahlâklarından kendi kanaati şeklinde bahsettiği için, her halde o düşman hurafelerine şahsen kani olmadığı tahmin edilebilir.

(20) On ikinci asrın mütaassıp bir patriği için Hristiyan olmayan bir cemiyeti başka türlü tasvire tabii imkân olamaz.

ber ve ne de rabbimiz ve müncimiz İsa'nın yeryüzüne halâskâr olarak gelişi hakkında hiç bir fikirleri yoktur. Her halde havarilerle müritlerinden hiç birinin Türk ölkelerine girememiş olduğu tahmin edilebilir. Fazla olarak, bunlar keten vesair nebatlardan elbise yapmak bilmezler, onun için elbiselerle çadırları koyun yünile keçi tiftiğindedir (21). Türkler bilhassa hayvan terbiyesinde tecrübe sahibidirler: Onun için ordugâhlarında bir çok atlar, öküzler, koyunlar bulunduğu halde, sessizce ilerleyip gürültü patırtı çıkarmadan konaklarlar. **Türkler, hep sükût ederler, uzun sözden hoşlanmazlar** (22). Gözle görülen semanın ülûhiyetine kani oldukları için, mahiyetini bilmedikleri bir Gök Tanrıya iman ederler; onlar bundan fazla bir şey bilmezler ve öğrenemezler (23).

ÜÇÜNCÜ FASIL

Türklerin dağlarla muhat menselerinden nasıl hicret etmiye başladıklarını izah eder.

Türklerin ana yurdu **Yeryüzünün memeleri** denilen dağlarla muhat olmak itibarile ancak işte bu iki kapıdan çıkabileceklerini yukarıda söylemiştik. Bu mıntakanın dışındaki krallar onlara muhtaç oldukça, düşmanlarına karşı açacakları seferlerde kaç kişiye ihtiyaçları varsa ancak o kadarının dışarı çıkmasına müsaade ve [harpten] sonra da memleketlerine iade ederlerdi. İşte bundan dolayı Pers, Med ve Asur kralları gibi bu havalide saltanat süren bütün hükümdarlar bir çok defalar hizmetlerine kira ile Türk askerleri aldılar, her sefer Türkler atlandılar. Etrafa yayıldılar ve oraları zaptettiler. Bunlar, memleketlerine avdetlerinde gördükleri yerlerin güzelliğinden bahsettiler ve hattâ türlü türlü yemişlerle kıymetli elbiseler getirdiler: Türk milleti bunları görünce göç etmiye ve böyle şeylerin bulunduğu yerlere gidip yerleşmek için hazırlığa başladı. Meclis kurdular, birbirleriyle görüşüp danıştılar. Günün bi-

(21) Müellif bu noktada yalnız göçebe oymakların pastoral kültürünü nazarı itibara aldığı için aldanmıştır: Tabii bu kültürde hayvancılık esastır; fakat Türk tarihi hakkında az çok bir fikir sahibi olan herkes bilir ki, eski türkler asırlarca Şarktan Garbe doğru ipek ticaretine vasıta ve bu ticaret yolunun tarihlerde **İpek yolu** ismile anılmasına sebep olmuşlardır. Garbi Tukyü hakanı **İstemi Han**'ın Bizans İmparatorluğile tesis ettiği münasebetin sebebi, **İpek yolu** için İranlılarla Türkler arasında zuhur eden ihtilâftır: İranlılar, Türklerin elinde bulunan ipek ticareti inhisarına nihayet vermek için Hint-Okyanusundaki limanlar vasıtasile Çin'den ipek çekip İran pazarını Türklerle kapamışlardı; **İstemi Han**'ın Bizans İmparatorluğile temasa gelmesi, İran pazarına mukabil Şarkî Roma pazarını açmaktı; çünkü Bizanslılar o devirde henüz ipekçilik san'atini bilmiyorlardı.

(22) Türk ırkının sükûtiliği, ağırlığı ve şarlatanlıktan hoşlanmayan millî vakarı muhtelif müelliflerin nazarı dikkatini celbetmiş ve bu hal ırk psikolojisinin en bariz hususiyetlerinden sayılmıştır.

(23) Yâkubî patriğinin bu sözleri, tabii Türklerin Hıristiyan akaidine karşı gösterdikleri alâkasızlığı tenkit içindir.

rinde Persler kendilerini davet edince yerlerinden çıktılar, ne için çıktılarsa o işi gördüler ve ondan sonra da memleketlerine avdet emrini aldılar. Kalelerle muhafızların bulunduğu yere kadar geldiler. İşte orada refakatlerinde bulunan İranlıları öldürdüler, kale muhafızları dışarı çıktıkları takdirde gidip Pers kralını haberdar etmeleri ihtimalinden kuşkulananak kaleleri muhasara ettiler ve içeride kalan arkadaşlarına da haber gönderdiler; onlar da evvelden hazırladıkları tertibat dairesinde yerlerinden kalkıp dışarı çıktılar; Perslerden öğrendikleri usulleri tatbik ederek kalelere hücum ettiler ve işte bu suretle bu kâpiya hâkim oldular (24).

Oradan tekrar atlanıp **Merv** şehrine kadar olan yerleri zaptederek bu şehri kurdukları imparatorluğa merkez ittihaz ettiler. İmparator **Justinus** devrinde [Şarkî] Roma elçilerinin görüşmeye gitmiş oldukları dokuz Türk kralı işte orada idi. Bunlar, ilk vatanlarının dışındadırlar ve çıktıkları kapı da bizzat çıkmış olanların muhafazasıdır: Dışardakiler, içerdekilerin çıkmasına mani olurlar ve ancak kendileri istedikleri zaman çıkarırlar. Türklerin [etrafı] istilâlarla **Merv**'de saltanat kurmaları hususunda bu kadar tafsilât kâfidir.

Bunların **Merv** taraflarına istilâlarının son Pers imparatorluğu devrinin sonlarında, Arap istilâsından yüz yıl evvel, yani zamanımızdan takriben altı yüz sene evvel vukua geldiği rivayet edilir (25). Türkler ileri hareketlerini yaparak şarktan garbe doğru gelirlerken, rivayete nazaren köpeğe benzer bir hayvanın önlerinde yürüdüğünü görmüşler: Bu hayvanın ne olduğunu, neden geldiğini bilmiyorlarmış; yanına yaklaşamıyorlarmış; fakat buldukları yerden hareket etmeleri icabettikçe bu hayvan onlara kendi dillerile hitap ederek «**Kalkın!**» dermiş; onlar da kalkarlar, her nereye giderse peşinden giderlermiş; o gittikçe, onlar da takip ederlermiş; o hangi istikamete dönerse, onlar da onun peşinden o tarafa dönerler ve o durunca onlar da ordugâhlarını kurarlarmış; devlet kurdukları ölkelere gelinceye kadar bu hal böyle devam etmiş: Fakat ondan sonra bu kılavuz onlara bir daha görünmediğinden, artık oldukları yerden kımıldamamışlar (26).

(24) Ergenekon efsanesinin muharref şekli.

(25) Tukyü devletinin kurulduğu tarih kastediliyor: Milâdi 550.

(26) Bozkurt efsanesi: Burada hayvanın kurt olduğu zikredilmemekle beraber, efsanenin en güzel şekillerinden birini buluyoruz. Patrik Mikâil'in muakkıbi olan ve Milâdin on üçüncü asrında yaşayan Süryâni müverrihlerinden Malatyalı metropolit **Grigoryos Ebul-Ferec**—**Bar-Hebraeus Süryâni vakayinamesinde** Mikâil'in kaydettiği bu kurt efsanesini tenkit ederek bu hikâyeyi ondan başka hiç bir menbada görmediğinden bahsetmektedir: Her halde **Ebulferec**'in bu ifadesi, Mikâil'in bu millî Türk üsturesini mehzaları olan kitaplardan değil, muasırı olan Türklerden ve belki de şahsî dostu İkinci **Kılıç Arslan**'dan duymuş olmak ihtimalini akla getirebilir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Türklerin bugüne kadar İran'da, Asur'da, Elcezire'de, Ermenistan'da, Filistin'de, Kilikya'da ve hattâ Mısır'da hâkimiyetlerini temin eden son istilâlarından bahseder.

Hazkıyal peygamberin ihbar ettiği gibi, Türklerin ilk istilâları işte böyle olmuştu; ikinci istilâ da böyle oldu: O peygamberin bu ihbaratını iki defa tekrar etmiş olması da her halde bu istilâların tekerrür edeceğine alâmet olmalıdır. İşte bundan dolayı, okuyanlar bilmelidirler ki, Türklerin ilk istilâsı nasıl Allahın emrile olmuşsa ve **Hazkıyal** peygamber nasıl **Ruh-ül-Kuds**'ün ilhamile bu vakayii vukuundan evvel ihbar etmişse, ikinci Türk istilâsı da gene öyle Allahın emrile olmuştur. Benim kendi hasil ettiğim kanaata göre, bu hâdisenin cereyanı şöyledir: Araplar devlet kurdukları zaman, müşrik persleri tamamen ortadan kaldırdılar; tıpkı bunun gibi, hıristiyanlara zulmeden Rumları da imha ettiler (27); işte bundan dolayı Arap saltanatı hıristiyanlara zulmetmiyen âdil hükümdarlar idaresinde bulundukça parladı. Araplar bir çok seneler saltanat sürdükten sonra Allah onlardan yardımını kesti. Rumlar yeniden Suriyeye, Filistine, Ermenistana ve Kapadokya'ya hâkim oldular; bunlar hâkim olur olmaz, eski fena âdetlerini çarçabuk tazelediler ve o havalideki hıristiyanlara merhametsizce zulmetmeye başladılar. İşte bunun üzerine Allah onlara karşı çok haklı olarak gazaba geldi ve bundan dolayı Türkleri kıskırtıp bu ikinci istilâyâ sevketti; bu istilâ da şöyle oldu (28):

Arapların, yani **Tayyâye**'lerin zaafa düştükleri ve Rumların da bir çok memleketleri zaptettikleri sırada, **Tayyâye**'ler Türkleri yardıma çağırarak ihtiyacını hissettiler. O zaman Türkler, Arapların yanında metbu olarak değil, tâbi olarak çalışıyorlardı. Fakat her nereye gitseler hep kahramanca çarpışıp daima zafer kazandıklarından, gittikçe muzafferiyete almışlardı. Zaptettikleri ölkelerin servetlerini hayvanlarına yükleyip memleketlerine götürüyorlar, vatanlarında kalan Türklere gösterip onları da kendileriyle beraber gelmeye ve işte böyle servetlerle dolu muhteşem bir ölkeye hep birlikte gidip yerleşmeye teşvik ediyorlardı.

Devamı var

(27) Burada Yâkubi patriği mezheb taassubuna kapılarak ortodoksların aleyhinde bulunuyor.

(28) Türkler zâlim Bizanslılara karşı Allah'ın bir hak ve adalet ordusu şeklinde tasvir ediliyor: **Kaşgarlı Mahmud** da **Divan**'ın birinci cildinin 294 üncü sahifesinde buna benzer bir hadis rivayet etmektedir; bu hadisin türkçeye aynen tercümesi şöyledir: «Ulu ve aziz Allah diyor ki: Benim (Türk) ismini verdiğim ve Maşriktâ iskân ettiğim bir takım askerlerim vardır ki, her hangi bir kavma karşı gazaba gelecek olursam, o Türk askerlerimi işte o kavma saldırırım». Her halde İslâm telâkkisinde olduğu gibi eski Hıristiyan telâkkisinde de Türk ordusunun hak ve adalet timsali sayılması ve bilhassa bunun bir patrik kalemile ifade edilmiş olması çok şayanı dikkattir.